

Valtion liikuntaneuvoston lausunto valtion talousarvioesityksestä 2023

Valtioneuvosto antoi 19.9.2022 eduskunnalle hallituksen esityksen valtion talousarvioksi vuodelle 2023. Valtioneuvoston asetuksessa (550/2015) määriteltynä valtion liikuntaneuvoston tehtävänä on antaa lausunto valtion talousarvioon otettavista liikuntamäärärahoista.

Valtion liikuntaneuvosto nostaa esiin lausunnossaan:

- 1) Liikunnan nykytasoinen rahoitus turvattava pitkäjänteisesti
- 2) Liikuntapaikkojen kohonneisiin energiakustannuksiin tarvitaan kompensatiomekanismeja
- 3) Liikuntapaikkarakentamisen valtionavustamisen taso varmistettava – Rakentamiskustannukset nousevat merkittävästi
- 4) Arkiliikkumista edistävän Liikkuvat-kokonaisuuden resurssit turvattava pitkäjänteisesti – Liikkuva varhaiskasvatus -ohjelman toimenpiteisiin tarvitaan kaksi miljoonaa euroa
- 5) Kävelyn ja pyöräilyn edistämisen rahoitus nostettava 30 miljoonan euroon

Tausta

Lapsista, nuorista ja aikuisista vain noin kolmannes ja ikäihmisistä muutama prosentti liikkuu terveytensä kannalta riittävästi. Toimintarajoitteiset henkilöt liikkuvat ja harrastavat liikuntaa keskimäärin muuta väestöä vähemmän.¹ Huolta herättää väestön terveys ja toimintakyky, jotka kehittyivät vuosikymmen ajan myönteisesti, mutta myönteinen kehitys tyrehtyi 2010-luvulla. 2010-luvulla muun muassa lihavuus ja mielenterveysongelmat ovat yleistyneet, koettu työkyky on heikentynyt ja iäkkäiden toimintakyky ei ole enää parantunut.² Esimerkiksi noin 10 % väestöstä sairastaa tyyppi 2 diabetesta, josta merkittävä osa olisi ehkäistävissä elintapamuutoksilla, kuten liikunnalla.

Koko väestön tasolla riittämätön liikunta aiheuttaa lisäkustannuksia liittyen esimerkiksi terveydenhuollon suoriin kustannuksiin, tuottavuuskustannuksiin (menetetty työpanokset), ikääntyneiden kasvaviin hoivakuluihin, syrjäytymisen kustannuksiin sekä sosiaalietuuksien lisäkustannuksiin. Väestön liian vähäisen liikkumisen yhteiskunnalliset kustannukset ovat vuositasolla arviolta yli kolme miljardia euroa³.

Panostuksilla ennaltaehkäisevään terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen sekä arkiliikunnan vahvistamiseen voidaan saavuttaa huomattavia parannuksia yksilöiden elämänlaatuun. **Liikunta on edullinen terveyden ja toimintakyvyn edistämisen keino, jota ei ole otettu vielä riittävän määrätietoisesti käyttöön väestön terveyden ja toimintakyvyn edistämiseksi sekä terveys- ja toimintakykyerojen kaventamiseksi⁴.**

Liikunta fyysisen toimintakyvyn perustana liittyy moniin yhteiskunnallisesti merkittäviin julkishallinnon tehtäviin. Marinin hallituksen ohjelmassa tavoitteeksi on asetettu 75 % työllisyysasteen saavuttaminen. Tavoite edellyttää muun muassa työurien pidentämistä sekä osatyökykyisten ja ikääntyneiden työllistymisen lisäämistä. Työkyvyn perustan muodostavat fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky, joihin kaikkiin liikunnalla on merkitystä. Työ- ja toimintakyvyn lisäksi liikunnalla on merkitystä esimerkiksi terveyteen ja hyvinvointiin, oppimiseen, yhteisöllisyyteen, kotouttamiseen, syrjäytymisen ehkäisyyn, sotilaalliseen suorituskyykyyn ja ilmastonmuutoksen torjuntaan.

Valtion liikuntaneuvoston huomiot valtion talousarvioesityksestä 2023:

1) Liikunnan nykytasoinen rahoitus turvattava pitkäjärjestyksellä

Valtion liikuntatoimen määrärahoista rahoitetaan suomalaisen liikunta- ja urheilukulttuurin kannalta keskeisiä toimintoja, kuten kuntien liikuntapalveluita ja liikuntapaikkarakentamista, kansalais-toimintaa, huippu-urheilua, liikunnan koulutusta ja tutkimusta, suurtahtumia sekä eri väestöryh-mien fyysistä aktiivisuutta edistävää Liikkuvat-kokonaisuutta ja erilaisia hankkeita.

Vuoden 2023 talousarvioesityksessä liikunnan rahoitus säilyy edelliseen vuoteen verrattuna ennallaan (2022: 153,2 M€, 2023: 153,7 M€). Rahapelitoiminnan tuottojen lasku on kompensoitu arpa-jaisveron väliaikaisella alentamisella sekä budjettirahoituksella. Rahoitustason säilyttäminen on tärkeä toimenpide liikunnan edistämisen turvaamiseksi.

Vuodesta 2024 lähtien liikunnan valtionrahoitus katetaan verovaroilla valtion talousarviosta. Liikuntaneuvosto näkee myönteisenä sen, että rahapelitoiminnan ja liikuntatoimen rahoituksen välinen keskinäisriippuvuus katkaistaan. Uudistus voi myös lisätä liikunnan rahoituksen ennakointi-vuotta, kun rahoitus ei ole riippuvainen vaikeasti ennakoitavista rahapelituottojen määrästä. Toi-saalta uhkana on, että liikuntatoimialan rahoitustasosta joudutaan neuvottelemaan vuosittain, jol-loin siihen vaikuttaa muiden tärkeiden yhteiskunnallisten toimintojen rahoitustarpeet.

Valtion liikuntaneuvosto pitää yhteiskunnallisesti tärkeän liikuntatoimialan toimintaedellytysten turvaamiseksi välttämättömänä, että valtionrahoituksen nykytaso turvataan pitkäjärjestyksellä.

2) Liikuntapaikkojen kohonneisiin energiakustannuksiin tarvitaan kompensatiomeka-nismeja

Sähkömarkkinoiden epävakaa tilanteen vuoksi sähkön hinta on jopa nelinkertaistunut vuoden ai-kana. Nousevan hintatrendin on ennakoitu jatkuvan tulevan talven yli. Myös lämmityksen kustan-nukset ovat kasvaneet merkittävästi.

Monien laajoja käyttäjäryhmiä palvelevien liikuntapaikkojen (kuten uimahallit, jäähallit ja palloilu-hallit) ylläpito kuluttaa paljon energiaa. Valtaosa liikuntapaikoista on kuntien omistamia ja ylläpitä-miä, joten kohonneet energiakustannukset aiheuttavat haasteita erityisesti kuntien taloudelle, mutta myös liikuntapaikkoja omistavien yksityisten yritysten ja urheiluseurojen taloudelle.

Kohonneet energiakustannukset vaikuttavat niin liikunnan harrastamisen hintaan kuin liikunta-mahdollisuuksiin. Energian hinnan nousua on ollut pakko siirtää harrastamisen hintaan, mikä puo-lestaan kuormittaa perheiden jo muutenkin nousseita elinkustannuksia. Monet kunnat ja urheilu-seurat joutuvat miettimään liikuntapaikkojen aukioloaikojen supistamista tai jopa niiden sulke-mista kokonaan. Esimerkiksi ikääntyneillä ja toimintarajoitteisilla henkilöillä keskeinen toimintaky-kyä ylläpitävä liikuntapaikka on uimahalli, jonka aukiolojen rajoittaminen tai sulkeminen vaikeut-taisi entisestään liikkumista.⁵

Koronapandemian jälkeen monet lapset ja nuoret sekä osin myös aikuiset ja ikääntyneet ovat pa-lanneet liikuntaharrastuksiin. Nyt on tärkeää varmistaa niin yksilöiden kuin yhteiskunnan kannalta,

että harrastaminen ei katkea uudestaan kohonneista harrastamisen kustannuksista ja liikuntamahdollisuuksien rajoittumisesta johtuen. Liikuntapaikkojen sulkemisia tulisi pyrkiä välttämään viimeiseen saakka.

Hallituksen talousarvioesityksessä vuodelle 2023 linjattiin toimia, joilla sähkön hinnan voimakasta nousua pyritään kompensoimaan väestölle. Sähköenergian arvonlisäverokantaa alennetaan 10 prosenttiin joulukuuhuhtikuun osalta. Tämän lisäksi valmistellaan muun muassa erillinen sähkövähennys ja määräaikainen sähkötuki.

Valtion liikuntaneuvosto esittää, että valtionhallinnossa etsitään erityisiä keinoja tukea myös liikuntapaikkojen ylläpitäjiä (kunnat ja yksityiset liikuntapaikat) nousseiden energiakustannusten kattamisessa. Lisäksi liikuntapaikkojen omistajia ja ylläpitäjiä on tärkeää kannustaa energiansäästötoimiin. Monissa liikuntapaikoissa energiankulutusta onkin jo vähennetty esimerkiksi vähentämällä valaistusta, laskemalla liikunta- ja oheistilojen lämpötiloja sekä sulkemalla saunoja.

3) Liikuntapaikkarakentamisen valtionavustamisen taso varmistettava – Rakentamiskustannukset nousseet merkittävästi

Suomessa on lähes 40 000 liikuntapaikkaa⁶. Monipuolinen liikuntapaikkaverkosto on suomalaisen liikuntakulttuurin vahvuus. Käytössä olevista liikuntapaikoista valtaosa on rakennettu 1980–1990-luvuilla, mikä tarkoittaa, että suuri määrä liikuntapaikkoja odottaa ensimmäistä peruskorjaustaan. Vanhahkossa rakennuskannassa on myös esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviä haasteita.

Aiemmat liikuntapaikkainvestoinnit aiheuttavat tässä ajankohdassa merkittäviä ylläpito- ja korjauskustannuksia. Kunnista 65 % arvioi liikuntaolosuhteiden kunnostamistarpeen tai korjausvelan erittäin merkittäväksi tai varsin merkittäväksi ongelmaksi omassa kunnassaan⁷. Vuonna 2020 tehdyn liikuntapaikkojen korjausvelkaselvityksen mukaan arviolta kolmasosa Suomen liikuntapaikoista on investointitarpeessa⁸.

Liikuntapaikoista noin 72 prosenttia on kuntien, kuntayhtymien tai kuntaomisteisten yritysten omistamia. Lopuistakin liikuntapaikoista merkittävä osa on kuntien määräysvallassa olevien osakeyhtiöiden ja yhteisöjen hallinnassa tai kuntien osittaisessa omistuksessa.⁹ Liikuntapaikkarakentamisen valtionavustuksilla tuetaan erityisesti laajoja väestöryhmiä liikuttavia matalankynnyksen liikuntapaikkoja, kuten uimahalleja ja lähiliikuntapaikkoja. Liikuntapaikkarakentamisen valtionavustusten saajia ovat pääasiassa kunnat. **Valtion tuella on monissa tapauksissa ratkaiseva vaikutus liikuntapaikkojen rakentamis- tai peruskorjaushankkeiden käynnistymiselle. Osa kunnista on linjannut, että myönteinen valtionavustuspäätös on edellytys sille, että kunta toteuttaa hankkeen.**

Liikuntapaikkarakentamisen valtionavustus kattaa vain pienen osan rakentamishankkeiden kokonaiskustannuksista, mutta **valtionavustuksen vipuvaikutus liikuntapaikkainvestointeihin on moninkertainen.** Esimerkiksi vuonna 2022 OKM:n päätäntävaltaan kuuluvilla (kustannusarvioltaan yli 700 000 euron hankkeet) liikuntapaikkarakentamisen noin 17 miljoonan euron valtionavustuksilla käynnistettiin rakentamishankkeita noin 187 miljoonan euron arvosta*.

Rakennuskustannukset nousivat vuoden 2022 elokuussa 6,8 % vuodentakaisesta. Tarvikepanoksissa kustannukset nousivat eniten teräsrakenteissa (24,9 %) ja lämmöneristeissä (22,7 %).¹⁰ Kustannusten nousu aiheuttaa haasteita monien kuntien liikuntapaikkarakentamisen hankkeiden rahoittamiselle ja toteuttamiselle. Mikäli hankkeita ei käynnistetä suunnitellusti, korjausvelka kasvaa ja rahoituspainee kasautuvat tuleville vuosille.

Kuntien ylläpitämät liikuntapaikat ja lähiliikuntapaikat ovat tärkeitä kunnan asukkaiden liikunnan harrastamisen, omatoimisen liikunnan ja urheilun mahdollistajia. Erityisesti heikosta kuntataloudellisesta tilanteesta kärsiville kunnille valtioavustukset ovat keskeisiä. Liikuntapalvelut, kuten laadukkaat liikuntapaikat ovat tärkeä vetovoimatekijä kunnille. Rakentamisella on myös kansantaloutta elvyttävä vaikutus ja lisäksi rakennuskannan peruskorjaus- ja perusparannushankkeilla edistetään kuntien ja valtion ilmasto- ja vähähiilisyystavoitteiden saavuttamista.

Liikuntaneuvosto pitää tärkeänä, että liikuntapaikkarakentamisen valtionavustamisen taso säilytetään vähintään ennallaan tulevina vuosina, kuten valtion talousarvioesityksessä vuoden 2023 osalta esitetään. Jatkossa on pohdittava, olisiko rakennuskustannusten noustessa tarpeen nostaa yksittäiselle hankkeelle myönnettävää euromääräistä ylärajaa.

Lisäksi liikuntapaikkojen valtionavustamisessa on tärkeää jatkossa priorisoida liikuntapaikkojen energiatehokkuutta parantavia hankkeita. Myös erilaisilla valtion vihreän siirtymän rahoitusinstrumenteilla olisi perusteltua rahoittaa liikuntapaikkojen energiatehokkuutta edistäviä rakennushankkeita.

4) Arkiliikkumista edistävän Liikkuvat-kokonaisuuden resurssit turvattava pitkäjänteisesti – Liikkuva varhaiskasvatus -ohjelman toimenpiteisiin tarvitaan kaksi miljoona euroa

Liikuntapolitiittisen selonteon (2018) mukaan liikuntapolitiikan tärkein tavoite 2020-luvun Suomessa on kansalaisten fyysisen aktiivisuuden merkittävä lisääminen kaikissa ikä- ja väestöryhmissä. Marinin hallitusohjelman tavoitteena on, että liikunnallinen kokonaisaktiivisuus nousee kaikissa ryhmissä.

Tutkimustiedon mukaan suomalaiset ovat aktiivisia liikunnan harrastajia, ja yhä useampi harrastaa liikuntaa¹¹. Kuitenkin samaan aikaan monet arjen toiminnot ovat fyysisesti yhä kevyempiä. Väestön fyysinen aktiivisuus onkin laskenut kokonaisuudessaan.

Valtakunnallisen Liikkuvat-kokonaisuuden tavoitteena on liikunnallisen elämäntavan edistäminen eri ikäisten ihmisten arkiympäristöissä. Keskeistä on saada paikallistason arkiympäristöjen toimijat sekä rakenteet tukemaan toimintakulttuurien liikunnallistamista. Toimintakulttuurin muutos vie aikaa, ja siksi ohjelmatyötä on toteutettava pitkäjänteisesti. Paikallisen toimeenpanon (kuntien toimenpiteiden) resursointi on keskeinen keino ohjelmien tavoitteiden toteuttamisessa.

Liikkuvat-kokonaisuudesta Ikiliikkuja- sekä Liikkuva aikuinen -ohjelmien paikalliseen toimeenpanoon on käytettävissä vuonna 2023 jonkin verran rahoitusta. Liikkuva varhaiskasvatus, Liikkuva koulu ja Liikkuva opiskelu -ohjelmien paikalliseen toimeenpanoon ei ole vuoden 2023 talousarviossa varattu rahoitusta yleisestä budjetista. Vuodelle 2024 Liikkuvat-kokonaisuuden paikalliseen toimeenpanoon ei ole osoitettu budjettirahoitusta yhdellekään ohjelmalle. **Valtion liikuntaneuvosto pitää erittäin tärkeänä, että eri väestöryhmien fyysistä aktiivisuutta edistävän ja rakenteellisiin muutoksiin tähtäävän valtakunnallisen Liikkuvat-kokonaisuuden paikallisen toimeenpanon resurssit turvataan pitkäjänteisesti.**

Liikkuva varhaiskasvatus -ohjelman tavoitteena on, että jokaisella lapsella on päivittäinen mahdollisuus liikkumiseen osana varhaiskasvatuspäivää. Liikkuminen auttaa oppimaan, rakentaa itsetuntoa ja kehittää sosiaalisia taitoja. Varhaiskasvattajilla on tärkeä rooli lasten ja perheiden arjessa, myös

liikunnan ja liikkumisen tukemisessa. Varhaislapsuudessa kehittyvät liikkumisen taidot luovat perustan elämänmittaiselle fyysiselle aktiivisuudelle. Liikuntatottumukset alkavat vakiintua ja eriytyä jo noin 3-vuotiaasta alkaen, joten liikunnallisen elämäntavan vahvistamiseen on tärkeää kiinnittää huomiota varhain.

Liikkuva varhaiskasvatus -ohjelman kautta kunnille on myönnetty avustuksia varhaiskasvatuksen liikunnallistamisen toimenpiteisiin. Vuodelle 2023 valtion talousarvioon ei ole varattu määrärahaa paikallisten kuntakoordinoitujen hankkeiden tukemiseen. Liikuntaneuvosto pitää tärkeänä, että paikallisen tason toimenpiteitä varhaiskasvatuksen liikunnallistamiseksi tuetaan ja niihin kannustetaan. **Liikuntaneuvosto esittää, että Liikkuva varhaiskasvatus -toimenpiteisiin kohdennetaan kaksi miljoonaa euroa vuodelle 2023.**

Valtionavustamisen yhteydessä on tärkeää varmistaa, että avustuksen saajatahot raportoivat varhaiskasvatusyksiköissä tapahtuvista kehitystoimista (esimerkiksi nykytilan arviointi -työkalulla), jotta valtionavustamisen vaikutuksista saadaan tärkeää seuranta- ja arviointitietoa.

5) Kävelyn ja pyöräilyn edistämisen rahoitus nostettava 30 miljoonan euroon

Yksi keskeisimmistä valtiontalousarvion panostuksista väestön aktiiviseen liikkumiseen ovat liikennesektorin resurssit kävelyn ja pyöräilyn edistämiseen.

Hallitusohjelmaa toteuttavassa Kansallisessa kävelyn ja pyöräilyn edistämishjelmassa (2018) on määriteltä kävelyn ja pyöräilyn investointiohjelman tasoksi 30 miljoonaa euroa vuodessa (2019–2023), jotta tavoiteltu 30 % kasvu kävely- ja pyöräilymatkojen määrässä on mahdollista saavuttaa vuoteen 2030 mennessä. Kunnat osallistuvat infrahankkeiden rahoitukseen vähintään valtion rahoitusta vastaavalla summalla, joten valtionrahoituksella on merkittävä vipuvaikutus.

Kävelyn ja pyöräilyn edistämisen määrärahat nostettiin investointiohjelman edellyttämälle tasolle (32,9 M€) vuonna 2020. Edellisessä, vuoden 2021 talousarvioesityksessä kävelyyn ja pyöräilyn oli varattu 3,5 miljoonaa euroa, mutta täydentävässä esityksessä kävelyn ja pyöräilyn edistämisen määrärahaan tehtiin 25 miljoonan euron korotus. Korotuksen myötä kävelyn ja pyöräilyn edistämiseen oli käytettävissä yhteensä 28,5 miljoonaa euroa vuonna 2021. Vuoden 2022 talousarviossa kävelyyn ja pyöräilyn edistämisen momentille (sisältää myös kuntien joukkoliikennehankkeet) varattiin vain 4,0 miljoonaa euroa, ja nyt vuoden 2023 talousarvioesityksessä vastaavalle momentille on varattu vain 3,5 miljoonaa euroa.

Väestön suosituimpia liikuntapaikkoja ovat kävely- ja pyörätiet sekä puistot ja erilaiset ulkoilureitit ja alueet¹². Kävelyn ja pyöräilyn olosuhteiden kehittäminen on pitkäjänteistä työtä, jota tehdään yhteistyössä valtionhallinnon toimijoiden, kuntien ja muiden sidosryhmien kanssa. Kävelyn ja pyöräilyn kehittämistarpeita on Suomessa huomattavasti enemmän valtion vuosittaisiin avustuksiin nähden. **Laadukas kävelyn ja pyöräiliikenteen infrastruktuuri on useiden tutkimusten mukaan keskeisin tapa vaikuttaa kulkumuodon valintaan, kasvattaa kävelyn ja pyöräiliikenteen määriä sekä samalla kustannustehokas keino edistää niin väestön aktiivista liikkumista kuin vähentää liikenteen päästöjä.**

Kävely ja pyöräily ovat houkuttelevia kulkumuotoja hyvin lyhyillä matkoilla, mutta matkan kasvaessa henkilöautoilu nousee nopeasti suositummaksi kulkumuodoksi. Erilaisista kävelyn ja pyöräilyn edistämistoimenpiteistä huolimatta jalankulun ja pyöräilyn osuudet matkasuoritteesta ovat säilyneet lähes samoina verrattuna 2010-luvun alkuun¹³. Kävelyä ja pyöräilyä ei nähdä vielääkään ensisijaisena kulkumuotona lyhyemmillä matkoilla ja tiiviillä kaupunkiseuduilla.

Kävelyn ja pyöräilyn edistämisen mahdollisuuksia ja esteitä tutkineen valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta-hankkeen¹⁴ mukaan kävely- ja pyöräilyinfrastruktuurin nykyistä nopeampi kehittäminen on keskeinen edellytys aktiivisen liikkumisen lisääntymiselle. Kävely- ja pyöräreittien jatkuvuus tulee turvata. Kuntien ja valtion on varattava riittävät resurssit kattavan reittiverkoston luomiseen. Valtion talousarviosta rahoitetuilla kävelyn ja pyöräilyn edistämishankkeilla on parannettu nimenomaan pyöräilyinfrastruktuuria.

Valtion liikuntaneuvosto pitää välttämättömänä, että kävelyn ja pyöräilyn edistämisen määrärahat nostetaan investointiohjelman mukaiseen noin 30 miljoonan euron tasoon tulevina vuosina tavoitteiden saavuttamiseksi.

Paavo Arhinmäki
puheenjohtaja
valtion liikuntaneuvosto

Minttu Korsberg
pääsihteeri
valtion liikuntaneuvosto

LÄHTEET

¹ Kokko, S. & Martin, L. (toim.) 2019. Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1. / FinTerveys 2017 -tutkimus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL / Nurmi-Koikkalainen, P. (ym.) 2017. Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta. Työpaperi 38/2017. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL 2017.

² FinTerveys 2017 -tutkimus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL.

³ Vasankari, T. & Kolu, P. (toim.) 2018. Liikkumattomuuden lasku kasvaa – vähäisen fyysisen aktiivisuuden ja heikon fyysisen kunnon yhteiskunnalliset kustannukset. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 31/2018.

⁴ Ikäihmisten liikunnan kansallinen toimenpideohjelma. Liikunnasta terveyttä ja hyvinvointia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:30.

⁵ Jäähalli suljettiin Haukiputaalla, kun sähkön hinta kohosi pilviin – iso pettymys lapsille. Iltasanomat 20.9.2022.

<https://www.is.fi/jaakieppo/art-2000009079953.html> SEKÄ Näin rajusti sähkön hinta iskee talvella liikuntapaikkoihin – aukioloajat supistuvat, saunat kiinni, luonnonjääkentät kortilla? Iltasanomat 29.8.2022. <https://www.is.fi/urheilu/art-2000009034722.html>

⁶ LIPAS-tietokanta.

⁷ Liikuntaolosuhteiden strateginen kehittämissuunnitelma kunnissa. 2020. Selvitys nykytilanteesta ja kehittämistarpeista. SmartSport/Opetus- ja kulttuuriministeriö.

⁸ Isoniemi, H. & Isoniemi, T. 2020. Suomen kuntien ja kuntayhtymien rakennusten reaaliarvojen, korjausvelan ja perusparannustarpeen määrittäminen ja laskenta v. 2019. Trellum Consulting Oy/Opetus- ja kulttuuriministeriö.

⁹ LIPAS-tietokanta.

¹⁰ Tilastokeskus 15.9.2022. Rakennuskustannukset nousivat elokuussa 6,8 % vuodentakaisesta. <https://stat.fi/julkaisu/ckg29qrl40gmq01630mkfvxx>

¹¹ Aikuisten terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimus ATH sekä FinSote 2017–2018 -tutkimukset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL.

¹² Suomi, K., Sjöholm, K., Matilainen, P., Glan, V., Nuutinen, L., Myllylä, S., Pavelka, B., Vettenranta, J., Vehkakoski, K. & Lee, A. 2012. Liikuntapaikkapalvelut ja väestön tasa-arvo. Seurantatutkimus liikuntapaikkapalveluiden muutoksista.

¹³ Valtakunnallinen henkilöliikennetutkimus 2016.

¹⁴ Mannola, M., Aavajoki, S., Koramo, M., Lamuela, C., Päivänen, J. 2021. Kävelyn ja pyöräilyn edistämisen mahdollisuudet ja esteet. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:53. Valtioneuvoston kanslia 2021.

*luvut eivät sisällä Olympiastadionin peruskorjaushanketta.